

ЗАСТУПНИК ЗАСТУПНИКА, АБО ЧОМУ ДЕРРІДА УХИЛЯЄТЬСЯ ВІД ОСТАННЬОЇ КРАПКИ В «ДЕЩО ПРО ГРАМАТОЛОГІЮ»?

Гайдамачук О. В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків*

Текст «Дещо про граматику», вибухнувши у філософському світі більше 50 років тому, не припиняє збурювати дослідників на нові й нові розвідки. Тоді як A.G.Düttmann намагається з'ясувати, «чи є красиві фрагменти в “Дещо про граматику”», і захоплюється знаками тире в цьому тексті [Düttmann], а Sh.S. Lyngdoh доводить, що Дерріда спричинив матеріалістичний поворот у філософії мови [Lyngdoh], нас цікавить, чому три заключні сторінки «Дещо про Граматику» Ж. Дерріда присвячує темі «Поповнення (першо)початку», звертаючись при цьому до останніх сторінок «Есе про походження мов ...» Ж.-Ж. Руссо? Така синхронізація доповнюється наслідуванням відкритого кінця, коли замість останнього слова пропонується провокуюча до міркувань цитата¹. Цей стилістичний прийом створює ефект «дзеркала у дзеркалі дзеркала» й унеможливує будь-які сподівання на так звану «останню крапку», яка б нарешті дивовижним чином розплутала всі вузли, вивела з глухих кутів і розставила все по місцях. Натомість влаштовуються умови для посилення резонансу деконструктивної запитальності. Які питання Дерріда залишив насамкінець?

Протиставляючи *заяву* Руссо про абсолютну зовнішність письма – *опису* внутрішньої природи мовного принципу письма, Дерріда підкреслює, що він, власне, нічого іншого, як показати внутрішність зовнішнього, і не прагнув. Але це можливо тільки через одночасну деконструкцію класичної логіки і потрапляння до неї в полон: «Ми більше не бачимо шкоди в заміщенні, бо знаємо, що і заступник вже замінений іншим заступником (le substitut est substitue a un substitut). Хіба не це описує “Есе...”?» [Derrida, 443²/ 509]. Навіщо Дерріда це обережне «хіба», якщо він певен у своєму «не бачимо... бо знаємо»? Ослабити чи посилити впевненість свого твердження прагне Дерріда цим риторичним питанням? Він укотре намагається приписати авторство теорії письма, представленій в «Дещо про граматику», самому Руссо. Навіщо? І при цьому він акцентовано віддає перевагу *описам*, а не *заявам*. Іншими словами, він дає слово тим артикуляціям, які *детонують інтонації*. Здійснюється цей зсув акцентів у тавтологічній завісі з позиції *ми*, щоб якомога більше читачів залучити на бік підтримки, а не критики. Висновок, до якого таким чином схиляє Дерріда, наступний: тотальне субститування тому не шкідливе, що ми вже давно позбавлені можливості безпосереднього спілкування. І, отже, артикуляція не шкодить *інтонації*, заступаючи її у письмі, бо сама *інтонація* заступає думки і почуття.

Здійснивши деконструкцію «Есе...» (яке майже у повному обсязі, але пофрагментованим, уживлене в «Дещо про граматику»), Дерріда прагне будь-що лишатися насамперед читачем «Есе...», а не автором власного тексту. І звертається він до «таких же» читачів. Цей виверт може свідчити про «неможливе бажання» 1) ухилитися від *інтонування* або 2) досягти «неможливого балансу» сил *інтонації-артикуляції* у власному письмі, 3) або самотерти своє авторське *інтонування*, щоб тим самим підсилити *детонації* тощо?

У класичній схемі (Платона-Аристотеля) письмо – заступник усного мовлення, яке заміщує ідею/думку або річ. Отже, якщо й усне мовлення – заступник, і, попри це, воно гарне, то нема за що дорікати письму.³ Так само виразність (*інтонація*), яку заміщує

¹ Руссо завершує своє «Есе...» цитатою Дюкло, яка надихнула його написати цей текст, а Дерріда, в свою чергу, закриває свою «Граматику» цитатою Руссо, який водночас є ключовим персонажем його тексту й вірцевим уособленням епохальної проблеми.

² Перша цифра вказує на сторінку франкомовного тексту [Derrida], а друга – російськомовного [Деррида].

³ Не можемо не зауважити, що тут Дерріда робить узагальнення, в якому стираються важливі деталі, адже як у Платона, так і в Руссо «гарним» вважається не будь-яке мовлення, так само як «поганим» – не будь-яке письмо. І це – одна з тих «пасток», до якої він свідомо чи несвідомо потрапляє сам і тягне за собою читачів.

точність (*артикуляція*), сама є заступником співу. Така теза Дерріда. Він розуміє Руссо так: особливі *тон* і *сила* пов'язані з *наявністю голосу* і з тим, кому він належить – з суб'єктом. Тому письмо приречене *поповнювати відсутність* суб'єкта, сили його голосу та його *інтонацій*. Висновок Дерріда: «письмо завжди атональне» [Derrida, 443 / 510]. І якщо це не глухий кут, то навіщо Дерріда тут пропонує те, що «Руссо міг би сказати» [Derrida, 443 / 510], ніби претендуючи на роль його суфлера? Та ще й у такий спосіб, що тільки ще певніше заганяє в глухий кут: розмежувати запис голосу і запис звуків, адже саме голос уможлиблює приголосні, артикуляцію і письмо. І тут відбувається найвирішальніша для всього граматилогічного проекту *детонація*: «Артикуляція, яка заступає інтонацію, – це першоджерело мов» [Derrida, 443 / 510]. Спочатку Дерріда нібито нейтралізував негативне ставлення читача до інституту субститування, а тепер він здійснює підміну: пропонує читати інтонацію вже не як першоджерело (позиція Руссо) мов, а як заступника артикуляції. Масштабне узагальнення: йдеться не про одну мову чи якийсь тип мов, а взагалі про всі можливі мови. Застосуємо дерріданське «хіба» до його тези: хіба вся «Дещо про граматилогію» написана не для того, аби спростувати ту тезу Руссо, що саме *інтонація* є першоджерелом співу й мов, і замість неї висунути на роль першоджерела артикуляцію? І, що характерно, Дерріда відразу ж підкреслює, що це «непряме самоспростування» Руссо передає в «Есе...» «контрабандою», бо через метафізичний полон він не міг би помислити існування письма *до і всередині* мовлення. Тобто один і той же метафізичний полон дозволяє Руссо «контрабандно» спростовувати власні аргументи, а Дерріда – користуватися цією «контрабандою». Дерріда дозволяє собі розгорнути це контрабандне повідомлення так, як воно йому відкрилося: «смерть мовлення – це горизонт і першоджерело мови. Але такі першоджерело і горизонт, які не залишаються на своїх зовнішніх кордонах. Як завжди, смерть, яка не є ні присутністю, що настає, ні минулим сьогоднішнім, опрацьовує мовлення як її слід, її резерв, її внутрішнє і зовнішнє розрізання – як поповнення» [Derrida, 444 / 511]. Отже, нарешті Дерріда відкриває всі свої карти, але це не роз'яснює його тез. Смерть подається так само вроді, як і життя (артикуляція – вроді з *інтонацією*), тому марно сподіватися на останню крапку так само, як на останній подих. Можливо, саме тому Дерріда фактично ухиляється від останньої крапки в своєму тексті. Натомість через голос Руссо він натякає, що є саме тим «іншим-що-прокинувся-від-сну», на якого розраховував Руссо у визначенні корисності своїх марень: «Що ж усе це значить? Чи не є протилежність сна і дійсності сама метафізичним представленням⁴? І чим має бути сон, чим має бути письмо, якщо, як нам тепер відомо, можна марити у процесі письма? А якщо сцена марення є сценою письма?» [Derrida, 444-445 / 511]. Від письма-сутінок, письма-засліплюючого прозріння [П. де Ман] Дерріда підійшов до письма-марення в горизонті сформульованої ним необхідності компромісу чи примирення з неминучим. Тобто, здійснивши всі задумані ним «обхідні маневри», він повертається до того, з чого почав.

Як у коридорі дзеркал і свічад (*візуальні образи*) чи переходах між сном і бадьорістю (*образи психічних станів*) Дерріда прагне розмити чи принаймні поставити під сумнів саму межу: не можна покладатися ні на певність протиставлення, ні на критерії протиставлення, аби не блокувати калейдоскопічну круговерть ймовірних світів, в яких єдине, що має значення, – це тільки мінливість моїх-до-них-ставлень. Але вдумаймося: якщо для деконструкції – конститутивною є потреба в «центризмах», які вона прагне нескінченно *детонувати* (тонаційно підривати), то що зрештою забезпечуватиме її тяглість (чи трансгресивність)? Невже доцентрова сила⁵ настільки потужна, що *детонація* спроможна тільки тимчасово її розсіювати? Чи вся річ – у «поповненні», тобто в діалектичній єдності письма-мовлення, в їхній гармонічній співпраці? Як би ми не намагалися зосереджувати увагу на *детонаціях*, їхній шлейф не йтиме попереду *інтонації*.

⁴ У цьому ж контексті звучить думка Гьоте про те, що Ізіда не має покривала, це у нас – більмо на очах.

⁵ Схильність до стереотипізації.

Література

1. Деррида Ж. О грамматиологии: Пер. с франц. Н. Автономовой – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
2. Де Ман П. Риторика слепоты: прочтение Руссо Жаком Деррида [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.xliby.ru/kulturologija/slepota_i_prozrenie/index.php.
3. Derrida J. De la Grammatology. Paris: Les Editions De Minuit, 1967. – 447p.
4. Düttmann A.G. Ellipsis of Grammatology: Derrida's Beautiful Passages // *Derrida Today*, 2018. Vol. 11. Issue 1. P. 134-143. <https://doi.org/10.3366/drt.2018.0183>.
5. Lyngdoh Sh.S. Textualized Body, Embodied Text: Derrida's Linguistic Materialism // *Journal of Indian Council of Philosophical Research*, 2018. Vol.35. Issue1. P. 107-120. <https://doi.org/10.1007/s40961-017-0124-8>.

ОНТОЛОГІЗАЦІЯ ІНТЕНЦІЙ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ МОВНИХ АКТІВ ДЖОНА СЬОРЛЯ

Глущенко Є. В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків*

Онтологічний статус об'єктів референції мовних актів не має у повній мірі чіткого визначення, проте саме це місце Лінгвістичної філософії може визначатися в якості важливого завдяки тому, що тією чи іншою мірою стосується низки питань проблеми свідомості, яка є актуальною в сучасній філософії вже на протязі останніх сорока років [1, с. 61]. Означеної проблеми розв'язання доречно розглядати на прикладах тих найвидніших філософів, які торкалися як проблеми свідомості, так і кола питань самої Лінгвістичної філософії.

Вважається, що Лінгвістична філософія розпочинається у етичних працях Дж. Е. Мура (30 pp., XX ст.); найбільш вірогідним її закінченням можна вважати період переходу творчості Дж. Сьорля безпосередньо з мовної проблематики до проблем раціональності та свідомості (70 pp, XX ст.). Сьорля можна представити як одного з найяскравіших представників лінгвістичної філософії ідеям якого можна надавати можливість ставити питання та спробувати шукати кореляти відносно переходів та взаємозв'язків між проблемами філософії мови і колом онтологічних питань, зокрема, питанням сумісності розгляду онтологічної проекції ілокутивних актів.

Хоча найбільш послідовно мовні акти розробляються та вперше з'являються в працях Дж. Остіна (60 pp., XX ст.), Дж. Сьорль доопрацьовує їх, логічно диференціюючи акти ілокуції від інших мовних актів та аналізуючи їх. Ілокутивні акти або акти які вказують на те, що ми, власне, робимо тоді, коли промовляємо ту чи іншу фразу, класифікуються Сьорлем та проблематизуються щодо їх залежності різним відповідним контекстам [2, с. 242–244]. Зокрема, до остаточної типології Сьорля потрапляють формальні властивості ілокутивної сили, цілі, умови, визначення, інтенсивність та засоби виявлення різного ступеню ілокуції.

Задля виокремлення можливості відповіді на питання щодо ілокутивного акту, попередньо, Сьорль робить синонімічне перерахування тих слів-маркерів, які мають ілокутивні властивості. На прикладі можливості сигніфікації об'єктів для деякого індивіда *A*, філософ демонструє виконання семантичного доведення для *A*, що мовні акти і, зокрема, ілокутивні акти, належать множині важливих мовних сутностей для цих висловлювань.

Для вирішення питання відносно правил, які повинні маркувати семантичні умови дієвого визначення для певного ілокутивного акту, Сьорль послідовно розбирає три терміни, такі як *правила*, *судження* та *значення*, в яких відбувається: розрізнення двох типів норм, формулювання систем конститутивних правил та правил уведення ілокутивних актів, розрізнення пропозиціональної складової речення від ілокутивного; та розмежує